

ЕКОНОМІЧНА СОЦІОДИНАМІКА В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ І ПОДОЛАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДИСБАЛАНСІВ

У сучасних умовах загострення соціоінституційного конфлікту внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи, коли суспільство явно відчуває суперечливість державної політики у процесі подолання кризових тенденцій, неефективність державних витрат у контексті економічної стабілізації, незахищеність населення перед загостреними проблемами зайнятості та безробіття, дедалі частіше постає питання про необхідність модернізації держави.

Нагальним завданням економічної політики є поглиблення розуміння базових засад впливу держави на економічний розвиток і визначення механізмів гармонізації інтересів суспільства, держави й економіки в контексті створення ґрунту для ефективного соціального діалогу. Обговоренню цих та інших актуальних для економічного дискурсу питань була присвячена міжнародна конференція, яка відбулася 30 жовтня 2013 року в Інституті економіки та прогнозування НАН України.

У дискусії брали участь російські й українські дослідники, що репрезентували Інститут економіки та прогнозування НАНУ, Інститут економіки РАН, Національну металургійну академію, Одеський національний економічний університет, Національний університет Державної податкової служби України, Київський національний економічний університет тощо. На пленарному засіданні було розглянуто результати наукових досліджень у рамках нового наукового напрямку – *економічної соціодинаміки*, який розробляють російські дослідники Р.Грінберг і А.Рубінштейн, і відбулося їх обговорення.

Акад. НАНУ **В.Гесць** у своєму виступі розглянув роль держави в суспільній та економічній модернізації України. Спираючись на соціологічні дослідження сприйняття населенням присутності держави в різних сферах життя, доповідач обґрунтував суперечності сучасного економічного і соціоінституційного устрою України, які, з одного боку, пов'язані з тим, що велика кількість населення виступає за значний вплив держави на економічні та соціогуманітарні процеси, тобто рівень патерналізму в суспільстві є доволі високим. З іншого боку, оцінки законодавчої, виконавчої та управлінської ефективності державної політики мають переважно негативний характер. Промовець відзначив, що сьогодні українське суспільство схильне до схвалення більшої державної участі та справедливішого розподілу багатства країни, тому можна констатувати винятково високий попит на «іншу

державу», на інституційну й економічну модернізацію. Проте здійснення цього утруднене процесами аграризації та певною мірою деіндустріалізації, характерних для України 2000-х. При цьому небезпечним є депресивний соціоінституційний клімат, несумісний із розвитком приватної ініціативи і креативності для формування інноваційності в економіці. Суперечливі процеси відбуваються й у системі формування науково-технічної та технологічної бази модернізації. За показниками накопичення нового знання ми перебуваємо на вкрай низькому рівні, водночас показники передання і запозичення знань зростають, але це згубна політика, її позитивний вплив на розвиток економіки, як показує досвід країн Східної Європи періоду трансформації, є доволі короткочасним. Завершуючи виступ, В.Геєць зазначив, що інституційна модернізація вимагає нових підходів до визначення ролі держави в суспільстві та економіці.

Саме ці питання намагаються розв'язати російські вчені чл.-кор. РАН *Р.Грінберг* і д-р екон. наук *А.Рубінштейн*. Їхня доповідь присвячена обґрунтуванню основних теоретико-методологічних підходів нового напрямку – економічної соціодинаміки. Авторами висвітлено причини, що спонукали їх у наш ринковий час заглибитися в дослідження і пошук теоретичних виправдань для держави. Р.Грінберг указав на глибинну соціоінституційну й ідеологічну суперечність, яка найяскравіше характеризує стан інституту держави в сучасному суспільстві: з одного боку, найбажанішою, а з іншого – найненависнішою в суспільстві професією є професія чиновника. На жаль, чиновник асоціюється з пануванням прав за відсутності обов'язків. Обмеження чиновницького свавілля можливе або в умовах жорсткого апарату репресій, як це було за сталінських часів, або в умовах ефективно функціонуючих інститутів громадянського суспільства, у протилежному разі діяльність чиновника обмежується лише його власними уявленнями про добро і зло. Сьогодні суспільство потребує нової держави, своєю чергою, держава потребує глибинних трансформацій. Теоретико-методологічні засади цих трансформацій подано А.Рубінштейном у його частині доповіді, яка стосується системних підходів економічної соціодинаміки та її місця серед інших економічних теорій. Доповідач указав на широкий дискурс щодо питань методології дослідження держави, який виник унаслідок нинішньої економічної кризи. Обґрунтувавши теоретико-методологічні підходи економічної соціодинаміки, автор зробив компаративний аналіз основних теоретичних положень концепції та проблем, які досліджуються найрозвиненішими теоріями держави: теорією добробуту, теорією суспільних товарів, теорією мериторних благ Р.Масгрейва, теорією м'якого патерналізму. Для

економічної соціодинаміки характерний перехід від методологічного індивідуалізму до м'якшого принципу комплементарності індивідуальної та соціальної корисності, що допускає існування групових переваг разом з інтересами індивідів. Роль держави в економічних процесах набуває нової якості, відбувається переформатування «прямого втручання» в «м'яке підштовхування» до ухвалення правильних рішень. Найважливішим прикладним ефектом концепції є перетворення «бюджетного тягаря» на соціально доцільні державні витрати на реалізацію незвідних суспільних інтересів, які здебільшого є інвестиціями в людський капітал. Підходи економічної соціодинаміки також дають можливість певною мірою обмежити правлячі партії за розподілу бюджетних коштів і згладити рентний характер влади шляхом збору сигналів про переваги індивідів у суспільстві. Так, якби населення отримало право частину прибуткового податку (1–1,5%) спрямовувати на розвиток тих або тих суспільних благ (наука, культура тощо), то інформація про пріоритетні для індивідів соціальні напрямки якоюсь мірою обмежила б правлячу партію, створила їй певну противагу.

Тестуванню концепції економічної соціодинаміки в контексті філософсько-наукових стандартів було присвячено виступ д-ра екон. наук **В.Тарасевича**. Для автора було важливо продемонструвати не критичний аналіз, а обґрунтування місця економічної соціодинаміки в системі інших напрямів економіко-теоретичного знання. Він підкреслив закономірність виникнення концепції в умовах глобальних інституційних трансформацій і системних перетворень різної якості, особливу наукову потребу в появі теорії, що пояснює політичні, економічні й інституційні зрушення в системі державного впливу на економіку, відзначив теоретико-методологічні та прикладні можливості, які дають фундаментальній науці підходи економічної соціодинаміки. Теорія Р.Грінберга і А.Рубінштейна перебуває на передових позиціях як філософії науки, так фундаментального економічного знання. Це дуже складна й інтеграційна конструкція, яка поєднує в собі елементи гіпотези, концепції, теорії, виходить на рівень школи й учення, є цікавою в контексті неокласичного ренесансу, оскільки передбачає введення держави в систему ринку як рівноправного ринкового суб'єкта. Економічна соціодинаміка будується на підставах, що передбачають м'який перехід від методологічного індивідуалізму до комплементарної взаємодії суспільної та індивідуальної корисності, це *соціально-ліберальна наукова конструкція*. У сучасних умовах цінність її особливо зростає у зв'язку з тим, що вона відповідає *базовим інтересам* не капіталістів-олігархів, а *середніх соціальних верств*, яким, зрештою, розвинене суспільство зобов'язане

існуванням і стабільним процвітанням і які так важко формуються на пострадянському просторі.

Подальша дискусія стосувалася визначення ролі держави в сучасному суспільстві, системний аналіз якої було подано в доповіді д-ра екон. наук **М.Зверякова**. Доповідач розглянув процеси, які характеризують посилення ролі суспільних благ, що не зводяться до благ індивіда, і держави, що їх виражає і надає. В умовах поглиблення взаємного впливу економік світу, поступового переходу до домінування наднаціональних інститутів та інтересів украї необхідна ефективна держава як виразник національних економічних пріоритетів, що є конкретно-історичними, такими, що не зводяться до загальних інтересів усіх країн і народів. Зростання ролі інноваційності в економіці передбачає координацію й участь держави в цьому процесі, що також свідчить про необхідність сильної держави. Доповідач навів приклад формування інноваційності в економіці Японії, яка з 1996 року розвивається за п'ятирічними планами, що є чітко субординованими й охоплюють дедалі більші ареали. Чинниками, що зумовлюють необхідність підвищення ролі держави, є також структурні зміни в зайнятості в науково-дослідних, інжинірингових, проектних видах діяльності, посилення значення транснаціональних корпорацій в інноваційному процесі та забезпечення конкурентоспроможності на глобальних ринках. Розв'язання гострої на сьогоднішній день проблеми поляризації глобального економічного простору теж вимагає активного державного втручання. Спростовуючи положення ліберальної доктрини, що применшують значення держави в економіці, доповідач продемонстрував динаміку частки державних витрат у ВВП розвинених країн за останні 75 років, яка свідчить про збільшення цього показника й, отже, підкреслює особливу роль держави.

А.Гриценко (чл.-кор. НАНУ), розглядаючи методологічні засади економічної соціодинаміки, звернувся до традиції, яка простежується у працях Е.Канта, І.Г.Фіхте, Ф.Шеллінга, Г.В.Ф.Гегеля, К.Маркса, Е.Ільєнкова, де вони досліджують теоретичне й емпіричне знання і категорії конкретно-загального. Ця традиція походить від розуміння загального не як абстрактно-однакового, а як такого, що існує як особлива реальність разом з особливим і одиничним. У методології економічної соціодинаміки ці підходи виявляються в існуванні суспільної потреби як такої поряд із груповими та індивідуальними інтересами. Теорія економічної соціодинаміки, що розглядає суспільний інтерес як особливу реальність, є спадкоємицею марксистської традиції, причому в її найглибших засадах – у контексті конкретно-загального.

А.Гриценко також відзначив, що науково-практичний ефект економічної соціодинаміки полягає й у науковому обґрунтуванні змішаної економіки, що має подвійну підставу – індивідуальний і суспільний інтереси. Доповідачем було подано результати досліджень у контексті методології сумісно-розділених відносин, які знаходять утілення в системі всіх економічних відносин, у тому числі ринку і держави. Промовець особливо підкреслив некоректність використання категорії «провали ринку», яка пов'язана з суперечностями емпіричної практики визначення функцій держави і ринку. При цьому він показав, що використання теоретичного підходу, заснованого на розумінні глибинної сутності як держави, так і ринку, дозволяє системно відстежувати відповідність державної економічної політики і ринкових механізмів їх сутності.

Подальше обговорення стосувалося актуальної проблематики взаємодії Росії та України в умовах транскризисового стану глобальної економічної системи і глибинних фінансово-економічних і соціогуманітарних трансформацій. Дискусія відбувалася в рамках *круглого столу «Сучасні інституційні трансформації»*. Було подано результати досліджень українських і російських учених, проведених у рамках проекту «Комплементарність і суперечності в соціально-економічному розвитку Росії та України» і науково-дослідної тематики «Інституційні трансформації соціально-економічної системи України».

Методологічним засадам системних інституційних трансформацій в Україні було присвячено виступ *А.Гриценка*. Питання трансформації пострадянського простору розглянуто д-ром екон. наук *Л.Вардомським*. Проблеми коопераційної взаємодії в контексті комплементарності в економічних відносинах Росії та України висвітлено в доповіді *Л.Шинкарук* (чл.-кор. НАНУ). Питанням розвитку і взаємовпливу соціальних сфер Росії та України присвячено виступ *В.Блізнюк* (канд. екон. наук). Про особливості взаємної торгівлі Росії та України розповів канд. екон. наук *А.Пилін*. Д-р екон. наук *О.Яременко* обґрунтував проміжну інституційну ідентичність України. Про вплив трансформації інститутів державного управління на соціально-економічний розвиток України йшлося у виступі д-ра екон. наук *І.Малого*. Особливості динаміки і перспективні ризики трансформації інституту власності в Україні було подано в доповіді д-ра екон. наук *В.Мандибури*. Про ціннісні орієнтири суспільного проектування розповіла д-р екон. наук *Т.Артёмова*. Трансформацію інститутів регулювання системних ризиків в умовах фінансової глобалізації відбито у виступі д-ра екон. наук *Т.Унковської*. Проблематику сутності конкуренції, монополії та інституційного розуміння монополізму висвітлено в

доповіді д-ра екон. наук **В.Лагутіна**. Про вплив ефекту інерційності на економіко-інституційне перетворення другої хвилі в Україні говорив канд. екон. наук **В.Мельник**. Роль центрального банку в мінливому світі в контексті фундаментальних і актуальних засад еволюції грошово-кредитної політики розглянула канд. екон. наук **Т.Кричевська**. Розвиток фінансово-інституційного простору України в умовах контркризового реформування глобальної фінансової системи охарактеризувала канд. екон. наук **В.Корнівська**. Проблеми розвитку національних банківських чемпіонів в аспекті якісної трансформації за перетину інституційних меж концентрації банківського капіталу розглянув у своєму виступі **Ю.Прозоров**. У доповіді **О.Чорної** (канд. екон. наук) озвучено проблеми корекції інституційних трансформацій в Україні. Канд. екон. наук **Т.Бурлай** охарактеризувала сигнальні індикатори макроекономічного розбалансування в контексті досвіду ЄС. Темати обговорення учасниками круглого столу також були: інституціалізація фінансового сектора економіки (доповідач **Ю.Коваленко**, канд. екон. наук), стратегія випереджаючого розвитку (**О.Москаленко**, канд. екон. наук), інституційні трансформації на пострадянському просторі у процесі соціально-економічних циклів (**В.Подлесна**, канд. екон. наук), зовнішньоекономічні чинники інституційної трансформації соціально-економічної системи України (**К.Данілова**), шляхи розвитку фінансової системи України під впливом інституційних трансформацій (**Т.Дідківська**).

Результати роботи конференції показують, що держава та її інститути функціонують у домінуючому статусі в системі економічних відносин, при цьому нагальною потребою є гармонізація взаємозв'язків у трикутнику «суспільство – держава – економіка» для створення основ соціального діалогу, суспільного консенсусу й ефективної державної політики. У цьому контексті репрезентована на конференції методологія економічної соціодинаміки робить неоцінімий внесок у розвиток теоретичних засад модернізації інституту держави для формування підґрунтя посткризового відновлення і сталого економічного розвитку. Емпіричні дослідження українських і російських учених показують актуальні напрямки посткризових економічних і соціоінституційних трансформацій у Росії та Україні, а також сучасний стан комплементарної взаємодії цих країн, її суперечності та шляхи їх подолання.

Валерія Корнівська, канд. екон. наук